

ЎЗБЕК ВА КОРЕЙС ТИЛЛАРИДА ТУРКУМЛАРАРО КЎЧИШ ХОДИСАСИ

Назарова Шахло Бахтиёровна¹

Аннотация. Ушбу мақола ўзбек ва корейс тилларида конверсия ҳодисасининг таҳлилига бағишланган. Бу икки тилни қиёсий ўрганиш билан тиллардаги ўхшаш ва ноўхшаш томонлар очиб берилди. Икки тилдаги терминлар номуштараклиги очиб берилди. „А + Б = АБ“ типдаги линияли моделлар, „А ни Б га кўчириш“га асосланган линиясиз моделлари мисоллар орқали таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: конверсия, туркумлараро кўчиш, 영 파생 кўшимчасиз ясалиш, мустақил сўз, ёрдамчи сўз, аффикс, морфема.

Корейс тилига эътибор ундаги изланишлардан маълум бўлмоқда. Бу каби изланишлар корейс тили мутахассисларининг тилни янада чуқурроқ ўрганишни мақсад қилганларидан дарак бермоқда. Бизнинг амалдаги мақоламиз ўзбек ва корейс тилларида конверсия ҳодисасининг тадқиқига бағишлангандир. Ўзбек ва корейс тилларида муайян бир лексик-грамматик категориядаги сўзнинг бошқа бир туркумга ўтиши билан боғлиқ транспозицион жараёнлар умумий тарзда “품사 전성 туркумлараро кўчиш термини билан юритилади. Туркумлараро кўчишнинг сўз ясалишига муносабати эса “морфологик-синтактик усул”, “전성 конверсия”, “영 파생² кўшимчасиз ясалиш (ноль деривация)” терминлари воситасида белгиланади [Ғуломов. 1975: 46, 서태룡. 2013: 124].

Ушбу терминлардан “영 파생 кўшимчасиз ясалиш” транспозицион жараёни нисбатан шаффоф ҳолда англаш имконини яратса-да, унинг метафора ва метонимия натижасида ҳосил қилинадиган ясамаларни ҳам камраб олиши қайд этилган асимметрика нисбатан бевосита қўллаш имконини чеклайди. Шунингдек, қиёсланаётган тилларда асос сўзнинг фонетик ва морфологик жиҳатдан ўзгармагани ҳолда бошқа туркумга ўтиб, янги сўз ҳосил қилиши назарда тутилгани ҳолда, ушбу номинатив транспозитлар 품사 전성 конверсия термини (лот. “conversion” айланиш, ўзгариш) билан ҳам юритилади.

Конверсив транспозиция турли туркумга мансуб сўзларнинг синтактик қуршовдаги доимий узвийлиги туфайли юзага келадиган асимметрик имплекацияни икки категорияга мансуб сўзларга хос маъно ва вазифани улардан бирида уйғунлаштирган ҳолда номинатив мақсадни рўёбга чиқариш воситасидир. Ушбу восита номинатив мақсадни рўёбга чиқарувчи туркумлар иштирокига кўра: 전성명사 субстантивация, 전성대명사 прономинализация, 전성동사 вербализация, 전성형용사 адъективация, 전성부사 адвербиализация каби усуллардан таркиб топади.

Ўзбек ва корейс тилларида конверсив транспозиция, хусусан, субстантивациянинг воқеланиши қайд этилгани каби муштаракликларга эга бўлса ҳам, уларнинг лисоний талқинида алоҳида муҳокама қилиш зарур бўлган изоҳталабликлар кузатилади. Хусусан, ўзбек тилидаги дифференциал ёндашув транспозицияни нутқ ҳодисаси, лексикализацияни эса тил ҳодисаси сифатида тафовутланишига олиб келганидек, “А + Б = АБ” типдаги линияли

¹ Зармед Университети Хорижий филология кафедраси доценти

² 영 파생 ‘零派生, zero derivation. 하나의 형태가 두 가지 품사로 쓰이는 현상에 대해 어떤 품사가 그 형태의 기본적인 것이고 다른 품사는 이를 바탕으로 형태가 실현되지 않는 영 접사가 결합하여 만들어지는 것으로 보아 이를 ‘영 파생’이라고 함. - Бир шаклнинг икки бўлак сифатида қўлланиш ҳодисасида асосий шакли аффиксларининг иштирокисиз ҳосил бўлишига роль деривация дейилади. 고영근 구본관. 우리말 문법론. 집문당. 서울. 2010:563. 593 p.

моделларни сўз ясалишига бевосита дахлдор, “А ни Б га кўчириш”га асосланган линиясиз моделларни эса дахлсиз деб баҳоланишига ҳам сабаб бўлган [Ҳожиев. 2007: 8].

Шунингдек, конверсив ясамаларни “кўчиришнинг кучсизлиги, синтактик-контекстуал ҳолатнинг максимал роль ўйнаши” ҳамда “одатдаги ҳол тусига кирган, ўзлашган, умумлашган, якка ҳолда ҳам ҳар икки томонни, ясама учун асос бўлган элементни ва ясаиб чиққан элементни эслатиб туриши”га кўра окказионал ва узуал турларга ажратилишида ҳам мазкур ёндашувнинг таъсири ўз аксини топади [Ғуломов. 1975: 51].

Юқорида қайд этилганидек, умумий тилшуносликка оид манбада метафора ва метонимия сингари конверсия (транспозиция) ҳам “А ни Б га кўчириш” асосида номинатив эҳтиёжни қондиришга хизмат қиладиган семантик воситалар сирасига мансуб [Кубрякова. 1986: 368]. Бу нуқтаи назарга кўра, Ўқиган ўқдан ўзар, Яхши топиб гапирар мақолларидаги “ўқиган ва яхши” каби функционал транспозитлар, “кўк, кўр, кар, бой, камбағал, чол, кампир” субстантиватлар ҳам “А ни Б га кўчириш”га асосланувчи моделга дахлдор ҳосилалардир. Синтактик қуршовда эллипсисга учраган ҳоким компонентга хос маъно ва вазифани транспозитив позиция тақозосига кўра эргаш сўз зиммасига юкланган ҳолда уйғунлашуви уларнинг кўчиш билан алоқадорлигидан дарак беради.

Ўзбек тилидаги дифференциал тамойил қайд этилган муҳокама талабларидан ташқари транспозициянинг номинатив ва грамматик мақсадлар ифодаси билан боғлиқ икки турини ажратиб ўрганиш муайян қулайлик яратиши билан ҳам характерланади. Мазкур қулайлик сўз юритилаётган ҳодисани “품사 전성 туркумлараро кўчиш”, “конверсия”, “영 파생 кўшимчасиз ясаиш (ноль деривация)”, “품사 통용 туркумлар кенг кўлланиш”, “통합(統合) бирлашиш” каби хилма-хил терминлар билан юритилиши ҳамда унинг тамомила рад этилишига сабаб бўлган корейс тилидаги функционал-позицион ёндашув билан қиёсланганда янада ёркинрок намоён бўлади.

Корейс тилида устувор бўлган функционал-позицион тамойил конверсияни номинатив ва грамматик типлар доирасида эмас, балки “муस्ताқил сўз→ёрдамчи сўз→аффикс морфема” изчиллигида талқин этишни талаб қилади. Манбаларда ушбу ҳодисанинг воқеланиш кўламини: “명조류 отдан келишик кўшимчасига кўчиш, 수관류 сондан атрибутив сўзга кўчиш, 형동류 сифатдан феълга кўчиш, 부감류 равишдан ундовга кўчиш, 명관류 отдан атрибутив сўзга кўчиш, 명부류 отдан равишга кўчиш, 부명류 равишдан отга кўчиш, 대부류 олмошдан равишга кўчиш, 조부류 келишик кўшимчасидан равишга кўчиш” кабилар туркумлар ва кўшимчалараро қоришиқликда белгиланиши ушбу ёндашув билан боғлиқдир [남기심·고영근. 2011: 187; 표준국어대사전편찬지침 II. 2014: 27].

Мазкур ҳодисага 품사 전성 конверсия” нуқтаи назаридан баҳо берилган изланишларда у “품사 통용 туркумлар кенг кўлланиш”, “통합(統合) бирлашиш” сифатида баҳолангани ҳолда “иккитадан ортиқ лексик-грамматик белгини битта сўзда мужассамланиши” сифатида изоҳланиши ҳам кузатилади [최호철. 2000: 72]. Бирок, қайд этилган функционал-позицион тавсиф туфайли транспозитларга хос ушбу композитив уйғунлик номинатив ва грамматик мақсад ифодалари билан боғлиқ ҳолда фарқлаб ўрганилмайди.

Шу боис, конверсиянинг номинатив мақсад ифодаси билан боғлиқ юқорида қайд этилган усуллари қаторига 전성관형사 атрибутли кўчиш, 전성감탄사 ундовга кўчиш, 전성조사 кўшимчага кўчиш кабилар ҳам киритилади [구본관.2010: 256]. “표준국어대사전편찬지침 II Стандарт тил катта изоҳли луғатининг иккинчи наشري”да: 비교적 고찰қиёсий ўрганиш, 비교적 연구қиёсий тадқиқ қилиш, 비교적인 관점 қиёсий нуқтаи назар кабилар мисолида атрибутив сўздан отга кўчиш қайд этилган бўлса-да, улар ўзбек тилидаги сингари алоҳида тадқиқот объекти сифатида эмас, конверсиянинг субстантивация усули сифатида изоҳланади [손성락.2012: 27].

Корейс тилида конверсиянинг усулларида бири сифатида эътироф этиладиган субстантивация номинатив мақсадни турли туркумларни отга кўчириш асосида рўёбга чиқариш воситаси бўлиши билан бирга, мураккаб ҳамкорлик асосида воқеланувчи кўп

Impact Factor: 9.9**ISSN-L: 2544-980X**

босқичли восита экани билан ҳам характерланади [Исмаилова. 2006: 89-92.// <file:///C:/Users/User/Downloads/k-probleme-razgranicheniya-substantivatsii-i-konversii>]. Бирикма таркибидаги аниқловчининг эллипсисга учраши ва унга хос маъно ва вазифани семантик-грамматик компрессияланган ҳолда аниқловчининг зиммасига юкланиши натижасида вужудга келадиган композит маъноли нутқий субстантиватлар ҳамда уларнинг муайян вақт оралиғида лексикализациялашган ҳолда ясама от мақомига эга бўлиши шундан дарак беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Исмаилова Д.Б. К проблеме разграничения субстантивации и конверсии. 2006. -№5. 89-92 с. / [file:///C:/Users/User/Downloads/k-probleme-razgranicheniya-substantivatsii-i-konversii%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/k-probleme-razgranicheniya-substantivatsii-i-konversii%20(1).pdf)
2. Кубрякова. Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности. –М.: Наука, 1986. -156 с.
3. Гуломов А. Ўзбек тили грамматикаси. Морфология I том. –Т.: Фан, 1975. – 612 б.
4. Ҳожиев А. Ўзбек тили сўз ясалиши тизими. –Т.: Ўқитувчи, НМИУ, 2007. –168 б.
5. 남기심·고영근.표준 국어문법론. 서울: 탑출판사, 1985/1993/2010. - 658 p.
6. 서태룡. 명사는 동사를 위한 존재다. 국어학. 66, 2013. 109. -135 p.
7. 손성락. 품사 통용의 유형 및 사전 기술: 표준국어대사전의 사전 기술을 중심으로. 2012. 145 p.
8. 표준국어대사전편찬지침. 서울: 2014.

